

Yükseköğretimde Uygulanan Zorunlu Uzaktan Öğretim Sürecinde Madalyonun İki Yüzü: Avantajlar ve Dezavantajlar

Murat Sakal¹

Halit Karalar²

Özet

Pandemi nedeniyle bir gecede uzaktan eğitime geçilmesinden en çok etkilenen taraflardan biri tartışmasız üniversite öğrencileri olmuştur. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin görüşleri ve deneyimleri doğrultusunda geliştirmiş oldukları argümanlar temelinde zorunlu uzaktan öğretim sürecinin avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya çıkarmak ve bunları önem sırasına göre sıralamak amaçlanmıştır. Nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni ile yürüten araştırmaya gönüllü olarak 1323 üniversite öğrencisi katılmıştır. Bilgisayarlı argüman delfi tekniği ile toplanan veriler içerik analizi ve betimsel istatistiklerle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, zorunlu uzaktan öğretim sürecine ilişkin olarak üniversite öğrencilerinin %84'ü olumsuz, %16'sı ise olumlu görüş bildirmiştir. Sürecin avantajlarına ilişkin öğrenci görüşleri önem sırasına göre rahatlık ve güvenlik ile öğrenme ortamının işlevselliği olmak üzere iki tema altında toplanmıştır. Sürecin dezavantajlarına ilişkin öğrenci görüşleri ise önem sırasına göre öğrenme ortamı ile ilgili sorunlar, öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliği, iletişim/etkileşim problemleri, sağlıkla ilgili sorunlar, ölçme-değerlendirme sorunları, branş/bölüm farklılıkları ve fırsat eşitsizliği olmak üzere yedi tema altında toplanmıştır. Bulgular, Türkiye bağlamında tartışılmış, politika yapıcılara, öğretim elemanlarına, öğrencilere ve araştırmacılara yönelik öneriler sunulmuştur.

1 Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Enformatik Bölümü, murat@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6490-4795>,

2 Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, khalit@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9344-9672>

1. Giriş

Dünya Sağlık Örgütü [World Health Organization] tarafından 11 Mart 2020'de COVID-19'un küresel bir pandemi olarak ilan edilmesinden sonra (WHO, 2020), dünya çapında hükümetler her alanda olduğu gibi eğitim alanında da stratejik kararlar almak zorunda kaldılar. COVID-19 salgınının yayılmasını kontrol altına almak ve pandemi sürecini en az hasarla atlatabilmek için, birçok ülkede eğitim kurumları geçici olarak kapatıldı. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [United Nations Educational Scientific and Cultural Organization - UNESCO] 02.04.2020 tarihli verilerine göre, 172 ülkede yaklaşık 1,5 milyar öğrenci (toplam öğrenci sayısının yaklaşık %85'i) okulların kapanmasından etkilenmiştir (Karalar ve Sidekli, 2021). Öğrencilerin eğitimden geri kalmaması için, COVID-19 öncesinde geleneksel sınıf içi yüz yüze eğitimi desteklemek amacıyla kullanılan *uzaktan eğitim*, COVID-19 ile birlikte K12 ve yükseköğretim düzeyinde tamamen zorunlu olarak yüz yüze eğitimin yerini almıştır.

Aslında uzaktan eğitim yeni değil; kökleri yaklaşık 300 yıl önce ABD'de posta yoluyla iletilen haftalık stenografi eğitimlerine dayanmaktadır. Kurumsal olarak ilk uzaktan eğitim uygulamaları ise 1858'de London Üniversitesinde verilmiştir (Clark, 2020). Uzaktan eğitim, öğretim elemanlarının ve öğrenenlerin farklı mekanlarda olduğu, aralarındaki iletişim ve etkileşimin, iletişim teknolojileri kullanılarak özel bir kurum tarafından sağlandığı, planlı öğretme ve öğrenme faaliyetleri olarak tanımlanabilir (Moore ve Kearsley, 2012). Bu tanımdan da anlaşılabilir gibi, uzaktan eğitimde öğrenenler ve öğretim elemanları farklı mekanlarda bulunurlar; bunlar arasındaki iletişim ve etkileşim, iletişim teknolojileri aracılığıyla sağlanır ve uzaktan eğitim faaliyetleri belirli bir kurumsal çatı altında planlı ve programlı olarak yürütülür. Bir eğitimin uzaktan eğitim olabilmesi için 4 ana bileşene sahip olması gereklidir (Simonson ve diğerleri, 2015): (1) Uzaktan eğitim kurumsal bir faaliyettir, (2) Öğrenciler ve öğretmenler fiziksel ve zamansal olarak ayrıdır; iletişim eşzamansız/asenكرون ya da eşzamanlı/senkron olabilir, (3) öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen ve öğrenci-materyal etkileşimi için televizyon, telefon ve İnternet gibi elektronik ortamlar kullanılır. Ancak bu sadece elektronik ortamlarla sınırlandırılmaz, (4) öğrencilerle etkileşime giren öğretmenler olmalıdır ve öğrenme için gerekli kaynaklar istenilen yer ve zamanda erişilebilir olmalıdır.

Uzaktan eğitimin iki şekli vardır: eşzamansız/asenكرون ya da eşzamanlı/senkron (Clark, 2020). Eşzamansız/asenكرون eğitim, öğrencilerin istedikleri yer ve zamanda öğrenme materyallerine erişebildikleri ve bireysel olarak öğrenme ile meşgul oldukları eğitimidir. Eşzamansız/asenكرون eğitimin

omurgasını öğrenme yönetim sistemleri (Moodle, Blackboard, Sakai vb.) oluşturur. Eşzamanlı/senkron eğitim, zamanı daha önceden planlanan ve öğretmen ve öğrencilerin farklı yerlerde aynı zamanda bir araya geldiği eğitim şeklidir. Eşzamanlı/senkron eğitim için günümüzde genellikle LMS ile entegre halde çalışan konferans yönetim yazılımları (Zoom, Adobe Connect, Microsoft Teams, BigBlueButton vb.) kullanılır.

Her sistemde olduğu gibi uzaktan eğitim sistemlerinin de avantajları ve dezavantajları vardır. Uzaktan eğitimin avantajlı yönleri, istenilen yer ve zamanda esnek öğrenme sağlama, yaşam boyu öğrenme olanağı sunma, ekonomik olması, nitelikli eğitimi geniş kitlelere sunarak fırsat eşitliğini sağlama, eğitim kalitesini arttırma, öğrenme süreçlerini zenginleştirme, bireysel kendi hızında öğrenme sağlama ve akademik başarıyı arttırma olarak sıralanabilir. Dezavantajları ise kurulum maliyetinin yüksek olması, iletişim ve etkileşim eksikliği, İnternet erişiminde problemler, altyapı ve teknoloji yetersizlikleri, öğrencilerin öğrenme disiplinine sahip olma zorunluğu, uzun süre teknoloji kullanımına bağlı ortaya çıkabilecek sağlık sorunları, duyuşsal ve psiko-motor öğrenmeler için uygun olmaması, sosyalleşmenin düşük olması ve disiplin sorunlarının yaşanması olarak sıralanabilir (İşman, 2011; Koç, 2021; Özgöl ve diğerleri, 2017; Uşun, 2006).

Türkiye’de uzaktan eğitim kavramı, ilk kez 1924’deki John Dewey raporlarında yer almıştır (Şahin ve diğerleri, 2022). Tarihsel gelişimi incelendiğinde ise dört dönem ön plan çıkmaktadır (Bozkurt, 2017): birinci dönem (1923-1955) tartışma ve önerilerle geçmiştir; ikinci dönem (1956-1975) mektupla yazışarak uzaktan eğitim yapılmıştır; üçüncü dönemde (1976-1995) görsel-ışitsel araçlarla uzaktan eğitim yapılmış ve son dönem olan dördüncü dönemde (1996 - ...) ise bilişim tabanlı İnternet ve Web teknolojileri ile uzaktan eğitim yürütülmüştür.

Uzaktan eğitimde başarıyı etkileyen/engellenen 10 faktör bulunmaktadır. Bunlar (Muilenburg ve Berge, 2001):

1. *İdari yapı (administrative structure)*: Mevcut idari yapı yoluyla uzaktan eğitim programlarını yönetmek sorunlu olabilmektedir, bu nedenle idari yapıda değişime gidilmelidir. Bir kuruluş içindeki veya farklı kuruluşlar arasındaki ortaklıklar, maliyetler, kredilerin planlanması, öğrenim ücretleri ve ücretlerin dağıtımı gibi mali ve idari konularda anlaşmalar gereklidir.
2. *Kurumsal değişim (organizational change)*: Kurumlar değişime dirençlidir. Uzaktan eğitim için ortak bir vizyon, stratejik bir plan ve organizasyon içinde uzaktan eğitim konusunda bilgili ve destekleyici

kilit oyuncuları olmadan, bir uzaktan eğitim programını uygulamak yavaş ve zor bir süreçtir.

3. *Teknik uzmanlık (technical expertise)*: Teknolojik değişime ayak uydurmak zordur. Bunu sağlamak için, eğitimciler uzaktan eğitim kursları tasarlamak ve öğretmek için bilgi ve beceriler kazandırılmalıdır. Ayrıca kurumlarda, uzaktan eğitim kurs materyalleri geliştirecek, teknik sorunlara yardımcı olacak teknik personel bulundurulmalıdır. Teknolojiyle zenginleştirilmiş sınıflar veya laboratuvarlar ve bunları kullanmak için gerekli altyapı mevcut olmalıdır.
4. *Sosyal etkileşim ve kalite (social interaction and quality)*: Uzaktan eğitime katılan öğrenciler iletişim ve etkileşim eksikliğinden dolayı kendilerini soyutlanmış hissedebilirler. Ayrıca öğrenenler, geleneksel yüz-yüze eğitimdeki sınıfların sosyal yapısı değiştiği için, öğrenmeye etkin katılımında direnç gösterebilirler. Dahası öğrenme çıktılarının test edilmesi ve değerlendirilmesi de bir endişe kaynağı olabilir.
5. *Fakülte tazminatı ve zaman (faculty compensation and time)*: Uzaktan eğitimde yürütülen dersler için eğitimcilerin daha fazla zaman ayırması gereklidir. Bu nedenle eğitimcilerin teşvik edilmesi ve ödemelerinin zamanında yapılması önemlidir.
6. *Teknoloji tehdidi (threat of technology)*: Bazı eğitimciler, uzaktan eğitim teknolojilerinin kullanımındaki artışın, öğretmen ihtiyacını azaltabileceğinden korkmaktadır. Dahası, eğitimciler üzerlerinde otorite baskısı hissedebilir ve kendi yeterlilikleri ile ilgili endişe duyabilirler. Bu psikolojik faktörler eğitimcinin kendi iş güvenliğinin tehdit altında olduğunu hissetmesine neden olabilir.
7. *Yasal sorunlar (legal issues)*: Uzaktan eğitimde İnternet'in artan kullanımıyla birlikte, telif hakkı, adil kullanım politikaları, korsanlık, fikri mülkiyet hakları ile ilgili yasal sorunlara bağlı endişeleri artırmaktadır.
8. *Değerlendirme/etkililik (evaluation/effectiveness)*: Uzaktan eğitimde etkili değerlendirme yöntemlerinin eksikliği konusunda endişeler vardır.
9. *Erişim (access)*: Pek çok öğrencinin gerekli donanıma, yazılıma veya İnternete erişimi yoktur veya Web tabanlı eğitim gibi yeni teknolojiler aracılığıyla sunulan derslere eşit erişim konusunda endişeleri vardır. Ayrıca eğitimciler gerekli ekipman ve kurslara erişimden yoksundur.
10. *Öğrenci destek hizmetleri (student-support services)*: Danışmanlık, kütüphane hizmetleri, teknik destek ve yardım gibi hizmetlerinin sağlanması, uzaktan eğitimin başarılı olması için kritik öneme sahiptir.

Yukarıda açıklandığı gibi uzaktan eğitim süreci birçok faktörden etkilenen dinamik bir süreçtir. Uzaktan eğitime geçmeden önce, kurumların yukarıdaki 10 madde üzerinde ayrıntılı olarak düşünmesi ve gerekli tüm önlemleri alması gereklidir. Bunun için de çok uzun bir süreç, planlama ve yatırım gereklidir. Bu nedenle, pandemi döneminde eğitimin kesintiye uğramaması için hazırlıksız olarak bir gecede uzaktan eğitime geçilmesi, bu sürecin *Zorunlu (Acil) Uzaktan Eğitim* ya da *Zorunlu (Acil) Uzaktan Öğretim* olarak isimlendirilmesine neden olmuştur. Bu geçiş sürecinin, eğitimcilerin yüz-yüze sınıflarında kullandıkları içerikleri ve materyalleri zorunlu ve acil olarak öğrencilere aktardıkları bir öğretim süreci olduğuna vurgu yapmak amacıyla, bu bölümde zorunlu ve acil olarak geçilen süreç *Zorunlu Uzaktan Öğretim* olarak tanımlanmıştır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK, 2020) tarafından, pandemi nedeniyle üniversitelerde uygulanacak uzaktan eğitime ilişkin 18 Mart 2020 tarihinde yapılan basın açıklamasında, öğrenme süreçlerinin kesintiye uğramasının önüne geçmek üzere gerçekleştirilecek uzaktan öğretim faaliyetleri için mevzuat, altyapı, insan kaynakları, içerik ve uygulama temel alanlarında yapılan çalışmaları içeren bir çerçeve sunulmuştur. Yine aynı basın açıklamasında, 23 Mart 2020 Pazartesi gününden itibaren uzaktan eğitim kapasitesine sahip olan bütün üniversitelerde dijital imkânlar ile uzaktan öğretim sürecinin başlayacağı belirtilmiştir. Bu kapasiteye henüz sahip olmayan üniversiteler için de açık ders malzemeleri havuzu bütün üniversitelerin erişimine açılmıştır. Uygulamaya dayalı programlarda bulunan teorik derslerde dijital imkânlar ve uzaktan öğretim yöntemlerinin kullanılacağı vurgulanmıştır. Uygulama derslerinin ise yine üniversitelerce belirlenen takvimin uzatılması da dâhil en uygun zamanda verileceği; ön lisans ve lisans düzeyindeki bu uygulama ve yaklaşıma, lisansüstü düzeyde de imkân tanınacağı; denetlenebilir olmak kaydıyla uzaktan öğretim ve dijital imkânlar kullanılarak bu süreçlerde bir kesintinin yaşanmayacağı belirtilmiştir.

189 üniversiteye ait raporların incelendiği bir araştırmada (Yavuz ve diğerleri, 2020), pandemi sürecinde 139200 lisans dersinin, 116600 ön lisans dersinin ve 61000 lisansüstü dersinin üniversiteler tarafından yürütüldüğü belirlenmiştir. Bu bağlamda, pandemi nedeniyle bir gecede uzaktan eğitime geçilmesinden en çok etkilenen taraflardan biri tartışmasız yükseköğretim olmuştur. Hazırlıksız olarak geçilen bu süreç, üniversitelerdeki eğitim sistemlerinin, öğretim elemanlarının ve öğrencilerin uzaktan eğitim teknolojilerine hızlıca uyum sağlamalarını zorunlu kılmıştır (Sekreter ve diğerleri, 2021). Pandemi sonrasında, ileriye dönük stratejik kararların alınmasına ve hali hazırda var olan uzaktan eğitim sistemlerinin geliştirebilmesine rehberlik edebileceği için, bu süreçte yaşanan deneyimlerin

kaybolmadan ortaya çıkarılması önemlidir. Bu bağlamda, öğretim elemanlarının (Altınpulluk, 2021; Bertiz ve diğerleri, 2022; Cabı ve Ersoy, 2022; Demirağ ve Akbaba Altun, 2022; Yolsal ve Yorulmaz, 2022) görüşleri ve deneyimleri doğrultusunda sürecin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Sürecin en önemli aktörlerinden bir olan ve süreçten en çok etkilenen üniversite öğrencilerinin görüşleri ve deneyimleri doğrultusunda sürecin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla da çok sayıda araştırma yapılmıştır. Edebiyat fakültesi öğrencileriyle (Zan ve Zan, 2020), tıp fakültesi öğrencileriyle (Atılğan ve diğerleri, 2021), fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencileriyle (Altuntaş Yılmaz, 2020), hemşirelik bölümü öğrencileriyle (Kaya ve Akın Işık, 2021), hazırlık sınıfı öğrencileriyle (Bay ve diğerleri, 2021; Şen Ersoy, 2022), İİBF sağlık yönetimi bölümü öğrencileriyle (Serçemeli ve Kurnaz, 2020), ilahiyat fakültesi öğrencileriyle (Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020), lisansüstü öğrencileriyle (Şahin ve diğerleri, 2022; Tüzün ve Yörük Toraman, 2021), eğitim fakültesi öğrencileriyle ya da öğretmen adaylarıyla (Aslan Altan ve Karalar, 2022; Er Türküresin, 2020; Erzen ve Ceylan, 2020; Kurtdaş, 2021; Seyhan, 2021; Yolcu, 2020; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021), meslek yüksekokulu öğrencileriyle (Tekedere ve diğerleri, 2022; Türkmen ve diğerleri, 2021) çalışmalar yapılmış ve zorunlu uzaktan öğretim sürecinin avantajlı ve dezavantajlı yönleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmalar belirli bölümlere, enstitülere, fakültelere ya da yüksekokullara özgü çalışmalardır. Bunlar dışında, üniversite öğrencilerini bütün olarak ele alan çalışmalar da yapılmıştır (Akdemir ve Kılıç, 2020; Han ve Demirbilek, 2021; Talan, 2021; Teke Lloyd ve diğerleri, 2022; Yolsal ve Yorulmaz, 2022). Ancak, öğrencilerin deneyimleri kaybolmadan, zorunlu uzaktan öğretim sürecinde büyük resmin görülebilmesi için daha fazla sayıda öğrencinin katılımıyla bütün üniversite öğrencilerinin katıldığı, sürecinin avantajlarını ve dezavantajlarını öğrencilerin geliştirmiş olduğu argümanlara dayalı olarak ortaya çıkaran ve bu argümanları önem sırasına göre sıralayan çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Yapılacak olan çalışmalar, ileriye dönük yaşanabilecek pandemi süreçleri için stratejik kararlar almayı ve var olan uzaktan eğitim sistemlerini geliştirmeyi kolaylaştırabilir. Bu bağlamda, araştırmada üniversite öğrencilerinin görüşleri ve deneyimleri doğrultusunda geliştirmiş oldukları argümanlar temelinde zorunlu uzaktan öğretim sürecinin avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya çıkarmak ve bunları önem sırasına göre sıralamak amaçlanmıştır ve şu iki temel soruya cevap aranmıştır: (1) Zorunlu uzaktan öğretimin avantajları nelerdir? (2) Zorunlu uzaktan öğretimin dezavantajları nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Bilindiği gibi, fenomenoloji araştırmalarında, belirli bir olgu, olay ya da fenomen, onu gerçekten yaşamış olan kişilerin algıları, bakış açıları, anlayışları ve hisleri doğrultusunda anlaşılmaya çalışılır (Karakoç, 2021). Bu araştırmada da zorunlu uzaktan öğretim sürecinin avantajları ve dezavantajlarının üniversite öğrencilerinin deneyimleri doğrultusunda ortaya çıkarılması amaçlandığı için fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma evrenini Türkiye'nin batı illerinden birinde bulunan bir devlet üniversitesinin öğrencilerini oluşturmaktadır. Araştırmada tüm üniversite öğrencilerine öğrenme yönetim sistemi aracılığıyla (Moodle LMS) ulaşılmıştır. Üniversite öğrencilerine, araştırma ile ilgili bilgi verilmiş, araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu, isimlerinin gizli kalacağı, araştırma verilerinin kimseyle paylaşılmayacağı, araştırmadan istediği zaman çekilebilecekleri konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında öğrenim gören 1232 öğrenci katılmıştır.

2.3. Ölçme Araçları

Fenomenoloji araştırmalarının başlıca veri toplama aracı görüşmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Üniversite öğrencilerinin görüşleri, bilgisayar ortamında sözel ifadeler üzerinden toplanan argümanlar aracılığıyla toplanmıştır. Argümanların sayısı ne kadar fazla olursa, başarı oranı yüksek bulgulara ulaşma olasılığı da o kadar artmaktadır. Çalışmada veriler bilgisayar üzerinden toplanmıştır. Böylece görüşme yöntemine göre daha fazla öğrenciye ulaşılmıştır (Şeker, 2014).

Veri toplama tekniği olarak, delfi tekniğinin bilgisayar ortamında geliştirilmiş hali olan "bilgisayarlı argüman delfi tekniği" kullanılmıştır. Bilgisayarlı argüman delfi tekniğinde olguyu temsil eden konu uzmanları masa etrafında değil bilgisayar ortamında, eş zamansız bulunabilirler. Bir yazılım yardımıyla oluşturulan soru, konu uzmanlarının karşısına gelir ve onların konuya ilişkin bir görüş bildirmesi ve bunun argümanını girmesi beklenir. Tahminleme ya da birleştirmenin bilgisayar ortamında yapıldığı bu sistemde tercihlerini değiştirme konusunda konu uzmanlarına esneklik sağlanır. Tercihlerini değiştirme konusunda en önemli gösterge diğer konu

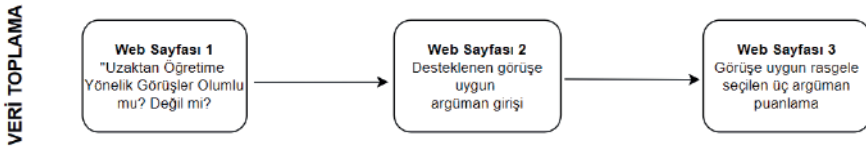
uzmanlarının görüşlerini görüp, puanlamasıdır. Konu uzmanları, puanlama için karşısına gelecek diğer argümanların da puanlanmış argümanlar olduğunu bilmelidir. En çok puanlanan ve oylanmış argümanlar araştırma sorusuna cevap oluşturan argümanlardır (Şeker, 2014).

Çalışmada, bilgisayarlı argüman delfi tekniğini uygulama sürecinde belirtilen uzmanlar rolünde öğrenciler bulunmaktadır. Öğrenciler, deneyimledikleri zorunlu uzaktan öğretim sürecine ilişkin olumlu ya da olumsuz bakış açısını ortaya koyar. Ardından bu bakış açısını destekleyen en uygun argümanı girerler. Sonrasında kendi bakış açılarına en uygun diğer öğrenciler tarafından geliştirilen argümanlardan rasgele seçilen üç argümanı beş üzerinden puanlarlar. Veri toplama aşamasının sonunda görüşe uygun argümanlar, puanlanan argüman sayısı ve beş üzerinden argümanlara verilen puanlar elde edilecektir. Bu çalışmanın internet ortamında gerçekleştirilmesi ile geleneksel delfi yönteminde az sayıda yapılan öğrenci görüşünün yerine görece çok daha fazla öğrenciye ulaşılabilmektedir.

2.4. Verilerin Toplanması

Şekil 1 çalışmanın veri toplama sürecini açıklamaktadır. Öğrencilere öncelikle “Uzaktan öğretime dair görüşlerinin olumlu ya da olumsuz olduğu” sorulmakta, sonrasında bu görüşlerini destekleyen argümanlarını girmeleri ve kendi argümanlarına benzeyen rasgele üç argümana da 5 üzerinden bir puan vermeleri istenmektedir.

Şekil 1. Veri Toplama Süreci

Şekil 2 ve Şekil 3’de veri toplama için hazırlanan web sitesinin ilk iki ekran ara yüzü görülmektedir. Sonrasında Şekil 4’de görüldüğü gibi, öğrencinin uzaktan öğretim görüşüne uygun diğer öğrencilerin belirttiği üç argüman rastgele bir biçimde öğrencinin karşısına gelmekte ve bu argümanları beş üzerinden puanlaması istenmektedir. Böylece en fazla oylanmış argümanların tespiti yapılabilmekte ve bunlar önem sırasına göre sıralanabilmektedir.

Şekil 2. Web Sitesi Veri Toplama Süreci Ana Sayfası

Pandemide derslerin uzaktan eğitimle olması öğrenme açısından yararlı mı?

Evet

Hayır

İlerle 1/4

BİLGİSAYIRLI ARGÜMAN DEĞİTİMİ UYGULAMASI
MURAT SAKAL

Şekil 3. Web Sitesi Veri Toplama Ekranı İkinci Sayfası

Pandemide derslerin uzaktan eğitimle olması öğrenme açısından yararlı mı? sorusuna Hayır dediniz. Düşüncenizi en çok yansıtan tek bir argüman giriniz.

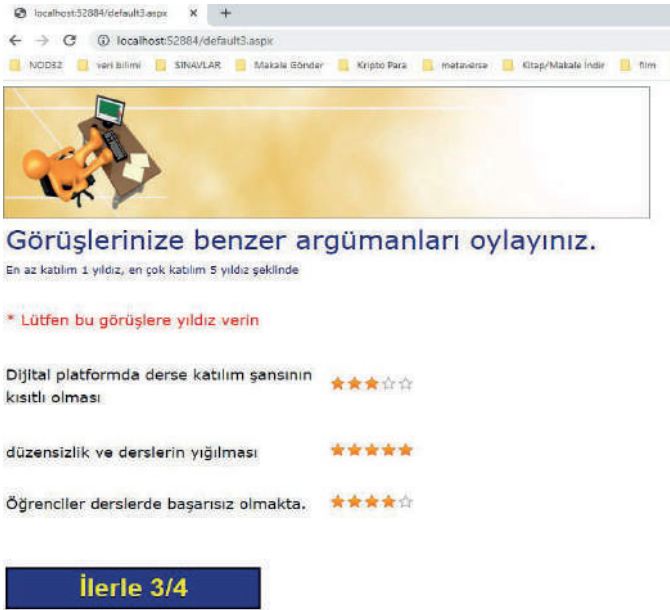
(Gireceğiniz argümanları en fazla 2-5 kelime ile ifade ediniz)

Uzaktan derslerde yetersiz olduğunu düşünüyorum

İlerle 2/4

BİLGİSAYIRLI ARGÜMAN DEĞİTİMİ UYGULAMASI
MURAT SAKAL

Şekil 4. Web Sitesi Veri Toplama Ekranı Üçüncü Sayfası

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde hem nicel hem de nitel veri analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Veriler analiz edilirken öncelikle nitel veri analiz tekniklerinden olan içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizinde veriler tanımlanır, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Veri analizinde tümevarım yöntemi tercih edilmiştir; argümanlar incelenerek kodlar oluşturulmuş, benzer kodlar belirli bir kategori altında toplanmış, daha sonra ilgili kategoriler tek bir tema altında toplanmış ve analiz süreci tamamlanmıştır.

İçerik analiz sonucunda ortaya çıkarılan temaların önem sırası belirlenirken nicel veri analiz tekniği olan betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Puanlanan kategoriler, frekans sayısı ile çarpılarak tema puanları oluşturulmuştur. Böylece kod/kategori/tema bağlamında zorunlu uzaktan öğretime yönelik olumlu ve olumsuz olarak belirtilen temalar öncelik ve önem sırasına göre sıralanmıştır.

2.6. Güvenirlilik ve Geçerlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlilik için *inandırıcılık*, *aktarılabirlik*, *tutarlık* ve *teyit edilebilirlik* (*doğrulanabilirlik*) ölçütleri önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). *İnandırıcılık* ölçütü için, çeşitleme

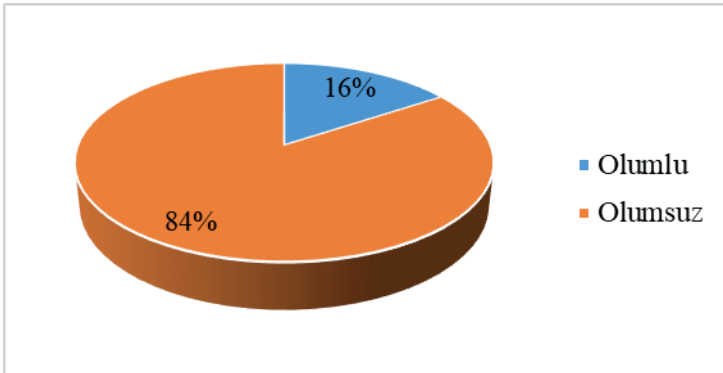
yapılarak her fakülte ve yüksekokuldan öğrenci görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen kodlar ve temalar, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümünde görevli iki uzmana incelenmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda 3 kod isminde değişiklik yapılmıştır. *Aktarılabilirlik* ilkesinin sağlanması için araştırma süreci ayrıntılı olarak betimlenmiş, öğrencilerin görüşlerini yansıtan temalara ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir. *Tutarlılık* ölçütü, nicel araştırmalardaki güvenilirlik kavramına karşılık gelmektedir. Tutarlılık ölçütünü sağlamak amacıyla, veri analiz süreci araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapıldı. Araştırmacılar tarafından oluşturulan kodlar arasındaki güvenilirlik, [Güvenirlik = Görüş Birliği Sayısı / (Toplam Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı Sayısı) x 100] formülü ile hesaplandı (Miles ve Huberman, 1994). Oluşturulan kodlar arasındaki güvenilirlik/tutarlık katsayısı değeri %96 olarak belirlenmiştir. *Teyit edilebilirlik ya da doğrulanabilirlik* ilkesi için, nitel araştırma konusunda deneyimli bir akademisyenden tarafsız olarak araştırma sürecini incelemesi istenmiştir. Araştırma süreci ve araştırmanın ulaştığı sonuçlar ham verilerle karşılaştırılarak uzman tarafından teyit edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Betimsel Bulgular

Bilgisayarlı argüman delfi yöntemiyle toplanan verilerin analizi sonrası öğrencilerden zorunlu uzaktan öğretime yönelik bakış açıları ile ilgili olarak 1232 argüman toplanmıştır. Bu argümanlardan 1038'i olumsuz, 194'ü olumludur. Şekil 5'te görüldüğü gibi, çalışmaya katılan öğrencilerin %84'ü pandemi döneminde almış oldukları zorunlu uzaktan öğretime dair olumsuz bir bakış açısına sahiptir.

Şekil 5: Öğrencilerin Zorunlu Uzaktan Öğretime Yönelik Olumlu/Olumsuz Görüşleri

3.2. Zorunlu Uzaktan Öğretimin Avantajları

Tablo 1 üniversite öğrencilerinin zorunlu uzaktan öğretim sürecine ilişkin olarak olumlu görüşlerinin, tema, tema puanı, kategori, kategori puanını ve frekansını, kodlara ilişkin örnek ifadeleri içermektedir. Önem sırasına göre öğrencilerin olumlu görüşleri, *Rahatlık ve Güvenlik*, *Öğrenme Ortamının İşlevselliği* temaları altında toplanmaktadır.

Tablo 1. Zorunlu Uzaktan Öğretime Yönelik Olumlu Görüşler

Temalar	Tema		Kategori	
	Puan(kat x f)	Kategoriler	Puan(kat) / Frekans(f)	Kodlar
Rahatlık ve Güvenlik	904.65	Konfor	60.03 / 15	Ev ortamında öğrenme, esnek çalışma saatleri, öğrenmenin kolay olması, derslere katılımın kolay olması, derslerin rahat dinlenmesi, farklı bir deneyim sunması, öğrenmenin keyifli olması.
		Pandemiden korunma	4.20 / 1	Pandemiden korunma, öğretimin aksamaması.
Öğrenme ortamının işlevselliği	833.44	Sınırsız tekrar	52.62 / 14	Ders kayıt videoları ile derslerin istenilen sayıda tekrar edilebilmesi, öğrenmenin kalıcı olması, öğrenilenlerin pekişmesinin sağlanması, zaman planlamasının yapılabilmesi, not alınabilmesi, yararlı, yeterli, faydalı.
		Motive edici olması	15.50 / 4	Derslerin zamanında yapılması, konuların anlaşılır olması, kolay öğrenme olması, odaklanmanın kolay olması, materyallerin yeterli olması.
		Fırsat eşitliği	10.00 / 2	Herkesin öğrenme için gerekli kaynaklara erişebilmesi, yüz-yüze öğrenme kadar etkili.
		İstenilen yer ve zamanda esnek ve kalıcı öğrenme	5.38 / 2	İstenilen yer ve zamanda öğrenme olanağı, esnek çalışma saatlerinin olması, ders kayıt videolarına ve ders materyallerine istenilen yer ve zamanda erişilebilmesi, zaman yönetimi ve planlamasının kolay olması.
		Araştırmaya teşvik etme	4.00 / 1	Derste anlaşılmayan konularla ya da ödev ile ilgili internette araştırma yapma, araştırma olanağının olması, araştırmaya teşvik etme.

Öğrencilerin uzaktan öğretime dair olumlu bakış açılarında yedi kategori anlamlı bulunmuş ve birbirine benzer kategorilerden Tablo 2’de görüldüğü gibi iki tema oluşturulmuştur.

Tablo 2. Olumlu Temaların Toplam Kategorik Değerleri

Temalar	$\Sigma(\text{kat} \times f)$	%
Rahatlık ve Güvenlik	904.65	52.04
Öğrenme Ortamının İşlevselliği	833.44	47.95

Tablo 2 incelendiğinde elde edilen iki temanın yüzdelik değerlerinin birbirine oldukça yakın çıktığı, olumlu bakış açısına sahip öğrencilerin zorunlu uzaktan öğretim ortamının sağladığı avantajların önemini ortaya koyduklarını görülmektedir. Zorunlu uzaktan öğretim, öğrenciler için rahat ve güvenli bir öğrenme ortamı sağlayabilmiştir. Aşağıda bu iki temaya ilişkin öğrenci görüşleri ele alınarak detaylandırılmıştır.

Rahatlık ve Güvenlik

Rahatlık ve Güvenlik teması incelendiğinde konfor vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bunun nedenleri, ev ortamında öğrenme, esnek çalışma saatleri, öğrenmenin kolay olması, derslere katılımın kolay olması, derslerin rahat dinlenmesi, farklı bir deneyim sunması, öğrenmenin keyifli olması şeklinde özetlenebilir. Bu durum öğrenciler tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Yüz yüze derslerimiz aynı yoğunlukta olmasına rağmen, sürekli evde olduğumuzdan dolayı ders çalışmak için daha çok vaktimiz var.”

“Ev konforunda, rahat ve güvenli bir öğrenme sağlıyor.”

“Çalışmak için daha fazla zaman ayırabildiğimi ve kendi ortamımda daha rahat çalışabildiğimi düşünüyorum.”

Öğrenciler, zorunlu uzaktan öğretim sürecinin pandemiden korunma sağladığını belirtmişlerdir. Öğrenciler bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“Bu dönemde yapılabilecek en iyi şey bu.”

“Sağlık olmadan eğitim olmaz. Bu dönemde sağlıklı bir şekilde eğitim ancak uzaktan eğitim ile olur.”

“Pandemi koşullarından dolayı okuldan uzak kalmamız gerektiğinden sağlıklı koşullarda eğitim hayatımıza devam edebiliyoruz.”

“Virüse yakalanma ihtimalimiz hem daha az oluyor hem de evden canlı eğitimle öğrenim sürecimizi devam ettirebiliyoruz”

Öğrenme Ortamının İşlevselliği

Öğrenme ortamının işlevselliği temasında yer alan ilk vurgu sınırsız tekrardır. Ders kayıt videoları ile derslerin istenilen sayıda tekrar edilebilmesi, öğrenmenin kalıcı olması, öğrenilenlerin pekişmesinin sağlanması, zaman planlamasının yapılabilmesi, not alınabilmesi bunun nedenleri arasındadır. Bu özellikler nedeniyle zorunlu uzaktan öğretim süreci yararlı, yeterli ve faydalı olarak nitelendirilmektedir. Bu duruma ilişkin öğrencilerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Ders kayıtlarını tekrar izleyerek anlaşılmayan yerlerin üstünden geçmek en büyük avantajı oldu.”

“Canlı derslerin yanında ders kayıtlarının yeniden izlenebilmesi sayesinde odağımın en yüksek olduğu zaman dersleri tekrar izleyebiliyorum.”

“Dersleri gününde takip etmek ve ona göre not tutmak ve birkaç tekrarla ders konularının kafada kalıcı hale getirmek açısından olumlu düşünüyorum.”

“Sınıf ortamında öğrenci sayısının fazlalığından dolayı hocamızın kelimelerini anlamak zor olabiliyor. Uzaktan eğitimde ise ders kayıtlarının olması bir avantaj, canlı derse girsek bile sonradan tekrar açıp dinleyebiliyoruz. Onun için uzaktan eğitim daha iyi.”

Motive edici olması, öğrenme ortamının bir diğer işlevselliğidir. Bunun nedenleri, derslerin zamanında yapılması, konuların anlaşılır olması, kolay öğrenme olması, odaklanmanın kolay olması, materyallerin yeterli olmasıdır. Bu duruma dair öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Ders hocaları anlamadığımız yerlerle ilgili soru sorduğumuzda açıklayıcı bilgiler vermektedir, yeter ki biz soralım.”

“Derse katılamasam da kayıttan izleyebilirim motivasyonu iyi hissettiriyor.”

“Öğrenci iyi bir zaman planlaması ve konsantrasyonla uzaktan da birçok dersi başarabilir.”

Fırsat eşitliği, öğrenme ortamının bir diğer işlevselliğidir. Herkesin öğrenme için gerekli kaynaklara erişebilmesi, yüz-yüze öğrenme kadar etkili olması bunda etken olarak görülmektedir. Fırsat eşitliğine dair öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Sürekli dersleri izleyerek öğrenmek beni yoruyor, daha çok ders notlarından yararlanıyorum.”

“Bilgisayarım yok ama telefondan erişebiliyorum, hatta sınavlara bile telefonumla girebiliyorum.”

İstenilen yer ve zamanda esnek ve kalıcı öğrenme sağlama, öğrenme ortamının işlevsellikleri arasındadır. Bunun nedenleri, istenilen yer ve zamanda öğrenme olanağı, esnek çalışma saatlerinin olması, ders kayıt videolarına ve ders materyallerine istenilen yer ve zamanda erişilebilmesi, zaman yönetimi ve planlamasının kolay olmasıdır.

“İstediyim yer ve zamanda öğrenebiliyorum, kalıcı öğrenme sağlıyor.”

“Sistem esnek, her an ulaşabiliyorum, kendime zaman ayırabiliyorum.”

Öğrenme ortamının işlevsellikleri arasında sonuncusu araştırmaya teşvik etmesidir. Bu algının oluşmasının nedenleri, derste anlaşılmayan konularla ya da ödev ile ilgili internette araştırma yapma, araştırma olanağının olması, araştırmaya teşvik etme şeklinde özetlenebilir. Bu durum öğrenciler tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“Anlamadığım bir şeyi o anda araştırıp öğrenebiliyorum ve araştırma yaparken yeni bilgilerde elde ediyorum.”

“Ders sırasında anlamadığım bir şey olursa internet aracılığıyla direkt erişebiliyorum”

3.3. Zorunlu Uzaktan Öğretimin Dezavantajları

Tablo 3 üniversite öğrencilerinin zorunlu uzaktan öğretim sürecine ilişkin olarak olumsuz görüşlerini, tema, tema puanı, kategori, kategori puanı ve frekansı, kodlar olarak yansıtmaktadır. Önem sırasına göre öğrencilerin olumsuz görüşleri, *Öğrenme ortamı ile ilgili sorunlar*, *Öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliği*, *İletişim/Etkileşim problemleri*, *Sağlıkla ilgili sorunlar*, *Ölçme-Değerlendirme sorunları*, *Branş-bölüm farklılıkları* ve *Fırsat eşitsizliği* temaları altında toplanmaktadır.

Tablo 3. Zorunlu Uzaktan Öğretime Yönelik Olumsuz Görüşler

Temalar	Tema Puan (kat x f)	Kategoriler	Kategori Puan(kat) / Frekans(f)	Kodlar
Öğrenme ortamı ile ilgili sorunlar	3545.33	Yüz-yüze eğitim kadar etkili olmaması	111.33 / 29	Ezbere öğrenme olması, öğrenmenin zor olması, öğrenme eksikliğinin yaşanması, öğrenme stiline uygun olmaması, uzaktan öğrenmenin etkisiz olması, verimsiz olması, yetersiz olması, yararsız olması.
		Öğretim elemanlarının eksiklikleri	23.65 / 5	Öğretim elemanlarının yeterli özeni göstermemesi, sunuları doğrudan okuyup bilgiyi aktarmaları, gerekli teknik becerilere sahip olmamaları, kaliteli ekipmanlara (mikrofon ve kamera) sahip olmamaları.
		Motivasyon eksiliği	23.01 / 7	Dikkat dağınıklığı, odaklanma sorunları, uzaktan öğrenmenin ilgi çekici olmaması, sıkıcı olması, verimsiz olması, materyallerin yetersiz olması, öğrenmenin zor olması.
		Aile/ev ortamına bağlı sorunlar	12.48 / 3	Fırsat eşitsizliği, kardeş sayısına bağlı olarak yaşanan donanım eksikliği, evde düzenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının olmaması, internet erişimine sahip olmama, internet bağlantısında kopmalar, gürültü olması, yeterli oda olmaması, ders dışı çeşitli görev/iş yapılmak zorunda kalınması.
Öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliği	293.09	Adapte olamama	23.01 / 6	Teknik beceriye sahip olmama, yüz-yüze eğitime alışkın olma, ders takibinde sorunlar yaşanması, birinci sınıflarda adaptasyon sorunları, kendini değersiz hissetme.
		Disiplinsizlik/denetimsizlik	19.51 / 5	Yüz-yüze sınıf ortamındaki gibi bir disiplin olmaması, düzensizlik, sorumluluk almama, eşzamanlı/senkron derslere zamanında girmeme, düzenli çalışmama, yeterli denetimin olmaması, sistemi ciddiye almama.
		Ev ortamının rahatlığı	14.37 / 4	“Dersler nasıl olsa kayıt ediliyor sonra izlerim” algısı, uyku problemleri, ev ortamının rahatlığına aldanma, ev ortamında ders havasına girememe, eşzamanlı/senkron derslerde uyuklama.

İletişim/ Etkileşim problemleri	259.06	Eşzamanlı/ senkron derslerin etkileşimli olmaması	21.65 / 5	Pasif alıcı konumunda olma, derslerin öğretmen merkezli olması, derse aktif katılımın sağlanamaması, ezbere öğrenme.
		Öğretim elemanları ve öğrenciler arasında iletişim eksikliği	20.17 / 5	Öğretim elemanları ile iletişim kurulamaması, soru sorulamaması, göz teması kurulamaması, iletişimin monolog olması.
		Geribildirim eksikliği	11.42 / 3	Yapılan çalışmalara ve ödevlere zamanında geri bildirim alınamaması, soru-cevap etkinliklerinin yetersiz olması, sorulan sorulara cevap alınamaması.
		Öğrenciler arasında iletişim eksikliği	7.85 / 2	Sosyalleşme eksikliği, iş birliğinin olmaması.
Sağlıkla ilgili sorunlar	29.90	Fiziksel sorunlar	7.57 / 2	Hareketsizlik, ekran sürelerinin uzun olması, görme problemleri, sırt ve boyun ağrıları.
		Bilişsel / Duyuşsal sorunlar	7.38 / 2	Mental yorgunluk, psikolojik olarak ypranma.
Ölçme- Değerlendirme sorunları	8.36	Adaletsizlik ve sınav güvenliğinin olmaması	4.39 / 1	Kopya çekilmesi, haksız puan alınması, derslerin rahat geçilmesi, adaletsiz notlandırma sistemi.
		Teknik sorunlar	3.97 / 1	Bağlantının kopmasına bağlı olarak sınavlarda süre kaybı yaşanması.
Branş/bölüm farklılıkları	7.59	Uygulamalı derslerinin yapılamaması	3.99 / 1	Branşlara özgü uygulamalı derslerin yapılamaması, uygulanmayan davranışların/bilgilerin unutulması.
		Mesleki yetersizlik algısı	3.60 / 1	Stajların yapılamaması, mesleğini icra edememe algısı, mesleği ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadan mezun olmaya bağlı “diplomalı cahiller” olarak yetişme algısı.
Fırsat eşitsizliği	3.44	Altyapı, sistem, donanım ve İnternet ile ilgili sorunlar	3.44 / 1	Altyapı sorunları, internet erişimine sahip olmama ya da sınırlı internet erişimine sahip olma, eşzamanlı/senkron derslere erişim sorunları, derslere zamanında girilememesi, eşzamanlı/ senkron ders anında donma yaşanması, izlenen videoların donması. Uzaktan öğrenme için gerekli teknolojik araçların (bilgisayar, mikrofon, kulaklık, kamera vb.) eksikliği, teknolojik araçlarının pahalı olması.

Olumsuz bakış açısına sahip temalar değerlendirildiğinde Tablo 4'te görüldüğü gibi yedi tema dikkate değer sonuçlar ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Olumsuz Temaların Toplam Kategorik Değerleri

Temalar	$\sum(\text{kat} \times f)$	%
Öğrenme ortamıyla ilgili sorunlar	3545.33	85.50
Öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliği	293.09	7.07
İletişim/etkileşim problemleri	259.06	6.25
Sağlıkla ilgili sorunlar	29.9	0.72
Ölçme-değerlendirme sorunları	8.36	0.20
Brans/bölüm farklılıkları	7.59	0.18
Fırsat eşitsizliği	3.44	0.08

İlgili temalar içinde, kategorilerin değerlerinin frekans sayısı ile çarpımı sonrası elde edilen toplam puanların yüzdeleri incelendiğinde, öğrencilerin %85.50'si *öğrenme ortamı ile ilgili sorunlar* yaşadıklarına dair görüş belirtmişlerdir. Önem sırasına göre bunu sırasıyla %7.07 ile *öz düzenleme ve öz kontrol eksikliği* ile %6.25 ile iletişim/etkileşim problemleri izlemiştir. Diğer temalar ise önem sıralamasında %1'in altında kalmıştır. Aşağıda bu temalara ilişkin öğrenci görüşleri doğrudan alıntılarla açıklanmıştır.

Öğrenme Ortamı İle İlgili Sorunlar

Öğrenciler zorunlu uzaktan öğretimi yüz yüze öğretim kadar etkili bulmamaktadırlar. Bunun nedenleri, ezbere öğrenme olması, öğrenmenin zor olması, öğrenme eksikliğinin yaşanması, öğrenme stiline uygun olmaması, uzaktan öğrenmenin etkisiz olması, verimsiz olması, yetersiz olması, yararsız olması şeklinde sıralanmaktadır. Öğrenci görüşlerine ilişkin örnekler aşağıdaki gibidir:

“Uzaktan eğitim ile yüz yüze verilen eğitim aynı olabilir fakat bu verilen eğitimin öğrenciye geçmesi de verilen eğitim kadar önemli olduğunu düşünüyorum. Uzaktan verilen eğitimin öğrenciye geçmediğini biraz havada kaldığını düşünüyorum.”

“Yüzyüze iletişim kurmak, soru sormak, kampüste olmak bize çok daha fazla yarar sağlar diye düşünüyorum.”

Öğretim elemanlarının yeterli özeni göstermemesi, sunuları doğrudan okuyup bilgiyi aktarmaları, gerekli teknik becerilere sahip olmamaları, kaliteli ekipmanlara (mikrofon ve kamera) sahip olmamaları, öğrenme ortamı içinde yer alan öğretim elemanlarına dair olumsuz görüşlere neden olmaktadır. Bu duruma ilişkin öğrencilerin görüşlerinden örnekler aşağıdaki gibidir:

“Hocaların bilişim teknolojilerini kullanma düzeylerinin daha iyi seviyelerde ve belirli standartlarda olması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca hocaların uzaktan eğitimi daha hala tam kavrayamadıklarını düşünüyorum.”

“Hocalar slayttan okuyup, geçiyor. Bu ben de yaparım.”

“Slayttan okumakla bu iş olsaydı slayttan biz de okuyabiliyoruz.”

“YouTube’den ders dinlemekle hiçbir farkı yok, o zaman üniversiteye ne gerek var.”

“Hocaların PDF okumasından verim alamıyoruz.”

Öğretim ortamına ilişkin ifade edilen bir diğer sorun motivasyon eksikliğidir. Bunun nedenleri, dikkat dağınıklığı, odaklanma sorunları, uzaktan öğrenmenin ilgi çekici olmaması, sıkıcı olması, verimsiz olması, materyallerin yetersiz olması, öğrenmenin zor olması şeklinde özetlenebilir.

“Derslere çalışmak için bir motivasyonum yok bu yüzden ders çalışmıyorum.”

“Sıkıldım, yoruldum, eğlenceli değil, motivasyonum düştü.”

“Dersin başına oturma isteği gelmiyor, dikkatim dağılıyor, odaklanamıyorum.”

Aile/ev ortamına bağlı sorunlar, öğrenme ortamı ile ilgili yaşanan diğer bir sorundur. Bu durumun nedenleri, fırsat eşitsizliği, kardeş sayısına bağlı olarak yaşanan donanım eksikliği, evde düzenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının olmaması, internet erişimine sahip olmama, internet bağlantısında kopmalar, gürültü olması, yeterli oda olmaması, ders dışı çeşitli görev/iş yapılmak zorunda kalınmasıdır. Buna dair görüşler aşağıdaki gibidir:

“Uzaktan eğitim öğrencilere fayda sağlamak yerine eğitimde fırsat eşitsizliğinin ön plana çıkarmıştır. Herkesin koşulları aynı olmadığı gibi herkesin yaşam standartlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Uzaktan eğitim yetersizdir.”

“Köyde oturuyorum. Şebekeler çekmiyor hiçbir derse katılamıyorum.”

“İnternetim var ama kota sorunu yaşadığım için hem canlı derslere katılmıyorum hem de ders kayıt videolarını izleyemiyorum.”

“Burada varsayılanın aksine her öğrencinin interneti ya da internete bağlanacak cihazı olmayabilir. Eğitimde eşitlik umursanmamıştır bile.”

“Ev, sınıf ortamı gibi değil dikkatimizi dağıtacak çok fazla şey var ve sınır ortamında olduğu gibi sürü psikolojisi olmadığı için rekabet azalıyor ve tekrar yapma isteği düşüyor.”

“Ev ortamında dersi anlamıyorum, dersteysen evdekiler durmadan bir şeyler yapmamı istiyor.”

Öz-düzenleme ve Öz-kontrol Eksikliği

Öz-düzenleme ve ön-kontrol eksikliğinin nedenleri arasında yer alan ilk sorun sürece adapte olamama sorunudur. Bunun nedenleri, teknik beceriye sahip olmama, yüz-yüze eğitime alışkın olma, ders takibinde sorunlar yaşanması ve kendini değersiz hissetme şeklinde sıralanabilir. Yaşanan adaptasyon sorunları ile ilgili olarak öğrenciler aşağıdaki şekilde görüş bildirmektedir:

“Ben bu uzaktan eğitime bir türlü alışamadım. Bana saçma geliyor.”

“Bu süreçte kendimi kontrol edemiyorum. Buna bağlı olarak uzaktan eğitime uyum konusunda sorunlar yaşıyorum”.

“Dikkatim dağılıyor, hocaların ve öğrencilerin bu yeni sisteme uyum sağlayamadığını düşünüyorum.”

Öz-düzenleme ve ön-kontrol eksikliği ile ilgili bir diğer önemli sorun disiplinsizlik/denetimsizliktir. Bunun nedenleri, yüz-yüze sınıf ortamındaki gibi bir disiplin olmaması, düzensizlik, sorumluluk almama, eşzamanlı/senkron derslere zamanında girmeme, düzenli çalışmama, yeterli denetimin olmaması, sistemi ciddiye almama şeklinde özetlenebilir. Bu durum öğrenciler tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“Uzaktan öğretim sorumluluk bilinci katmıyor bana, derslere girmesem veya arkada açık olsa da olur gibi geliyor. Bu psikolojiden çıkamıyorum.”

“Dersler nasılsa kaydediliyor sonra izlerim diye düşünüp izlemiyorum.”

“Online eğitimde kendi öğrenip öğrenmediğimizi denetleyemiyoruz.”

“Eğitimden ve disiplinden uzaklaştık öğrenciler olarak. Kendimizi çok boş hissediyoruz.”

“Yatakta işlenen dersle sınıfta işlenen ders çok farklı.”

“Dersin başına oturma isteği gelmiyor yüz yüze iken zorunlu hissediyordum kendimi.”

Öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliği ile ilgili bir diğer sorun ev ortamının getirdiği rahatlaktır. Derslerin kaydediliyor olması avantajlı bir durum oluştursa da bu durum öğrencilerin eşzamanlı/senkron derslere katılma isteğini azaltabilmektedir. Bu duruma ilişkin öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Videoları sonradan izleyebilme durumu rehavete katılmama neden oluyor.”

“Ders kayıt videolarım sonra izlerim diye canlı derslere katılmıyorum”

“Sınıf ortamında tamamen ders odaklı olabilirken ev ortamında bazen odağımız bulunduğumuz ortama göre kaymaktadır.”

İletişim / Etkileşim Problemleri

İletişim/etkileşim problemlerinin başında, eşzamanlı/senkron derslerin etkileşimli olmaması gelmektedir. Bu soruna, pasif alıcı konumunda olma, derslerin öğretmen merkezli olması, derse aktif katılımın sağlanamaması, ezbere öğrenme olması neden olmaktadır. Bu duruma ilişkin öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Canlı derslere katılamıyoruz, pasif kalıyoruz.”

“Dijital platformda derse katılım şansının kısıtlı olması.”

“Minimum interaktiflikle dersler işleniyor. Sınıftaki gibi etkileşim olmadığı için öğrenme de yeterli olmuyor.”

“Sınıftaki gibi etkileşim olmadığı için öğrenme de yeterli olmuyor.”

Öğretim elemanları ve öğrenciler arasında iletişim eksikliği, iletişim/etkileşim problemlerinden bir diğeridir. Bunun temel nedenleri, öğretim elemanları ile iletişim kurulamaması, soru sorulamaması, göz teması kurulamaması, iletişimin monolog olmasıdır. Bu duruma ilişkin öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Bence uzaktan eğitimde öğrenmemiz kalıcı olmuyor. Daha rahat iletişime geçemiyoruz hocalarla.”

“Hocayla derste yazışarak anlayamadığımızı düşünüyorum hiç olmazsa bizde konuşabilsek bu kadar iletişim kopukluğu olmaz.”

“Okulda olup, hocalara yakın olup, soru sorup yardım almak daha iyi oluyor.”

“Öğretmenle öğrencinin göz kontağı halinde olması gerektiği kanaatindeyim.”

Geribildirim eksikliği, iletişim/etkileşim problemlerinden bir diğeridir. Bunun nedenleri, yapılan çalışmalara ve ödevlere zamanında geri bildirim alınamaması, soru-cevap etkinliklerinin yetersiz olması, sorulan sorulara cevap alınamaması şeklinde listelenebilir. Bu duruma ilişkin öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Örgün derslerde, örneğin çizim gerektiren bir derste hoca yaptığımızı kontrol ederek ‘şu yanlış, bunu düzelt’ diyebiliyorken canlı derslerde böyle bir şey mümkün olmuyor.”

“Birebir dönüt ve sınıf içi öğrenme olmadan eğitim, özellikle uygulamalı eğitimler için kesinlikle yararlı değil, bu yüzden yüz yüze eğitimin acilen yapılmaya başlanması lazım.”

“Her derste anında dönüt alamamak kötü oluyor ve gerekli disiplin sağlanamıyor.”

İletişim/etkileşim problemlerinden sonuncusu öğrenciler arasındaki iletişim eksikliğidir. Bunun nedenleri, sosyalleşmenin olmaması ve iş birliğinin olmamasıdır. Öğrencilerin bu soruna ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Arkadaşlarımızla tartışmadan, işbirliği yapmadan tekdüze işleniyor dersler.”

“Sosyalleşemiyor, kendimizi ifade edemiyor ve iletişimde sorunlar yaşıyoruz.”

“Karşılıklı diyalog şeklinde olduğu zaman öğrenme daha kalıcı oluyor.”

Sağlıkla İlgili Sorunlar

Sağlıkla ilgili temel sorunlar fiziksel, bilişsel/duyuşsal sorunlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiziksel sorunların nedenleri, hareketsizlik, ekran sürelerinin uzun olması, görme problemleri, sırt ve boyun ağrıları olarak görülmektedir. Bilişsel / Duyuşsal sorunların nedenleri ise mental yorgunluk, psikolojik olarak yıpranma olarak açıklanmaktadır. Bu sorunlara ilişkin öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Tüm gün bilgisayar ekranı hem fiziksel hem de ruhsal olarak kötü etkiliyor.”

“Tüm gün ekran karşındayız, bel ve sırt ağrıları çekiyorum.”

“Kesin bu süreçte gözlük numaram arttı. Biz de insanız bu kadar uzun süre ekran bakılır mı?”

“Psikolojik bunalım gibi birçok nedenden dolayı verimsizlik var.”

Ölçme-Değerlendirme Sorunları

Uzaktan öğretimde ölçme-değerlendirme sorunları iki tema altında toplanmaktadır. Ölçme-değerlendirme sisteminde adaletsizlik olması ve sınav güvenliğinin olması algısının nedenleri, kopya çekilmesi, haksız puan alınması, derslerin rahat geçilmesi ve adaletsiz notlandırma sistemidir. Teknik sorunların nedenleri ise, sınav esnasında bağlantıyı kopmasına bağlı olarak sınavlarda süre kaybı yaşanmasıdır. Bu sorunlara ilişkin öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Sınav sistemi kopya çekmeye çok müsait. Kopya ve rahat geçiş.”

“Adaletsiz bir notlandırma sistemi var, bilen de geçiyor bilmeyen de.”

“Yapılan sınavlarda bağlantı kopuyor ve zaman kaybediliyor. Bu da performansımızı olumsuz etkiliyor.”

Branş/bölüm Farklılıkları

Branş/bölüm farklılıklarına ilişkin yaşanan sorunlar iki tema altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki branşa özgü uygulamalı derslerin yapılamaması ve uygulanmayan davranışların/bilgilerin unutulmasına bağlı olan uygulamalı derslerinin yapılamaması sorunudur. Bir diğeri ise mesleki yetersizlik algısıdır. Bunun da nedenleri, stajların yapılamaması, mesleğini icra edememe algısı, mesleği ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadan mezun olmaya bağlı “diplomalı cahiller” olarak yetişme algısıdır. Bu sorunlara ilişkin öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Bölümümüz mesleki olduğu ve atölye ağırlıklı olduğu için teoride ne kadar gelişirsek gelişelim, pratikte alıştırma yapmadığım için öğrendiğim bilgilerin hiçbir manası kalmaz.”

“Mesleğe son adım olan üniversitede hemşirelik öğrencisiyim ve hiç verim alamadım. Bir öğrencinin derslerindeki tek verim aldığı yer okuludur. Saatlerce bilgisayar başında meslek öğrenebilseydi onca üniversiteye ne gerek var.”

“Aşçılık bölümü öğrencisi olarak, video izleyerek yemek yapmayı öğrenemeyiz.”

“Uzaktan eğitimle veterinerlik okuyan bir kişi olarak, hayvanları uzaktan mı tedavi edeceğiz?”

Fırsat Eşitsizliği

Fırsat eşitsizliğinin temelinde genel olarak ekonomik nedenler yer almaktadır. Öğrenciler altyapı, sistem, donanım ve İnternet ile ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun nedenlerini de internet erişimine sahip olmama ya da kota nedeniyle sınırlı internet erişimine sahip olma, eşzamanlı/senkron derslere erişim sorunları, derslere zamanında girilememesi, eşzamanlı/senkron ders anında donma yaşanması, izlenen videoların donması şeklinde özetlemişlerdir. Bu sorunları öğrenciler şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Bilgisayarın yok bilgisayar alacak durumum da yok. Okulların açılmasıyla bu sorunun çözülebileceğine inanıyorum çünkü okulda bilgisayar laboratuvarı var.”

“Köyde oturuyorum. Şebekeler çekmiyor hiçbir derse katılamıyorum.”

“Burada varsayılanın aksine her öğrencinin interneti ya da internete bağlanacak cihazı olmayabilir. Eğitimde eşitlik umursanmamıştır bile.”

“Uzaktan eğitim öğrencilere fayda sağlamak yerine eğitimde fırsat eşitsizliğini ön plana çıkarmıştır. Herkesin koşulları aynı olmadığı gibi herkesin yaşam standartlarını da göz önünde bulundurmamak gerekir. Uzaktan eğitim yetersizdir.”

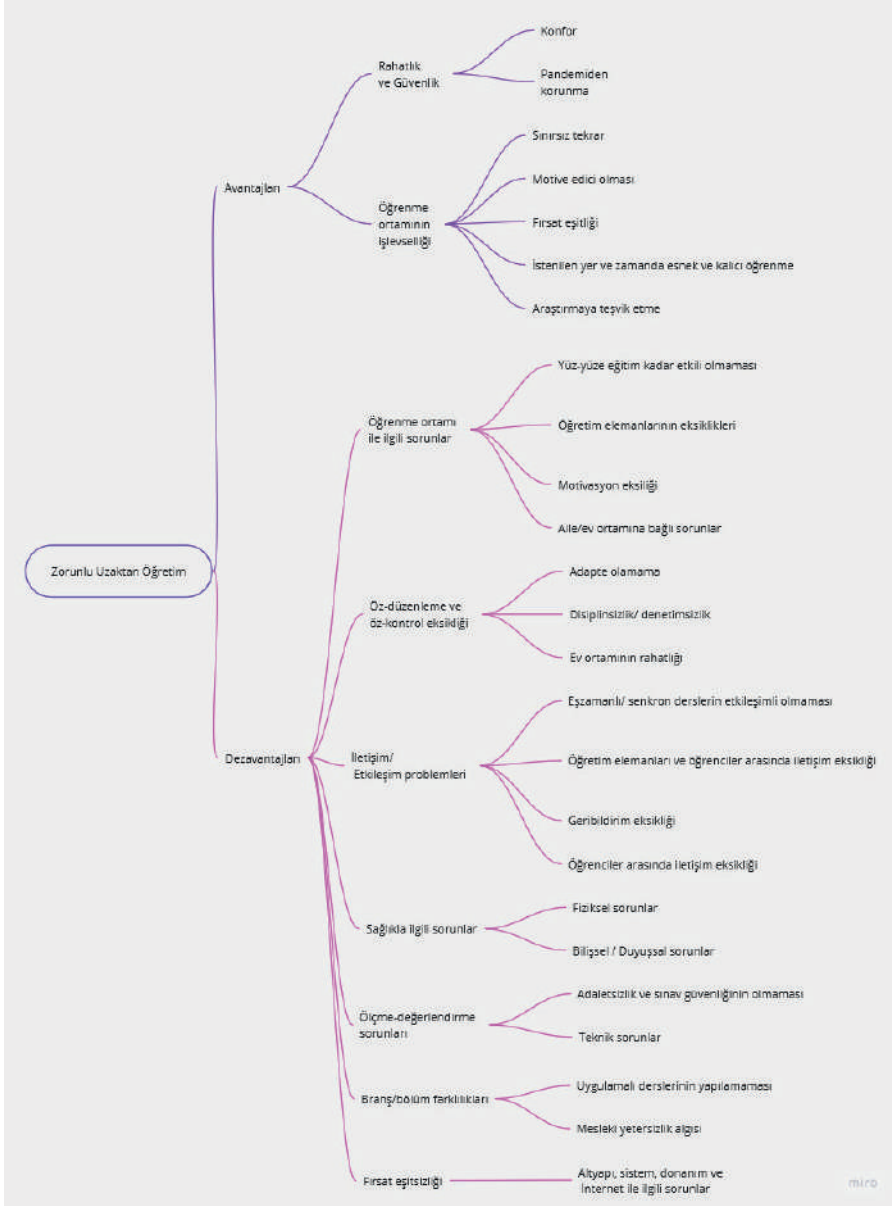
“Okul eğitimin gövdesidir. Gövdesi olmayan ağaç meyve verir mi? Okulda herkes eşit şartlarda eğitim-öğretimini sağlarken uzaktan eğitimde şartlar eşit değil, hayat zor.”

“Uzaktan eğitim öğrencilere fayda sağlamak yerine eğitimde fırsat eşitsizliğinin ön plana çıkarmıştır. Herkesin koşulları aynı olmadığı gibi herkesin yaşam standartlarını da göz önünde bulundurmamak gerekir.”

4. Tartışma

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin görüşleri ve deneyimleri doğrultusunda geliştirmiş oldukları argümanlar temelinde zorunlu uzaktan öğretim sürecinin avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya çıkarmak ve bunları önem sırasına göre sıralamak amaçlanmıştır. Fenomenoloji deseniyle yürütülen araştırmaya gönüllü olarak 1232 öğrenci katılmıştır. Bilgisayarlı argüman delfi yöntemiyle toplanan veriler içerik analizi ve betimsel istatistiklerle analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %84'ü zorunlu uzaktan öğretim sürecine ilişkin olumsuz, %16'sı ise olumlu görüş bildirmişlerdir. Zorunlu uzaktan öğretim sürecinin avantajları ve dezavantajları Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Zorunlu Uzaktan Öğretimin Avantajları ve Dezavantajları

Zorunlu uzaktan öğretimin avantajlarına ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşleri *rahatlık ve konfor* ile *öğrenme ortamının işlevselliği* temaları altında toplanmıştır. Öğrenciler, zorunlu uzaktan öğretim sürecinde, ev ortamının konforunda, esnek çalışma saatleriyle pandemiden korunarak eğitimlerine devam edebildiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu, yapılan diğer çalışmalarla

(Bertiz ve diğerleri, 2022; Özalkan, 2021; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) paralellik göstermektedir. Öğrenme ortamının işlevselliği ile ilgili olarak belirtilen olumlu görüşler, ders kayıt videoları ile derslerin istenilen yer ve zamanda tekrar tekrar izlenebilmesi, öğrenmenin kalıcı olması, öğrenilenlerin pekişmesinin sağlanması, zaman planlamasının yapılabilmesi, not alınabilmesi, motive edici olması, derslerin zamanında yapılması, konuların anlaşılır olması, odaklanmanın ve öğrenmenin kolaylaşması, materyallerin yeterli olması, fırsat eşitliği sunması, yüz yüze öğrenme kadar etkili olması, istenilen yer ve zamanda esnek ve kalıcı öğrenme sağlaması, araştırmaya teşvik etmesi şeklinde özetlenebilir. Zorunlu uzaktan öğretim sürecinin olumlu yönlerini belirlemeye yönelik yapılan birçok araştırmada da (Bertiz ve diğerleri, 2022; Er Türküresin, 2020; Han ve Demirbilek, 2021; Kaya ve Akın Işık, 2021; Koç, 2021; Özdoğan ve Berkant, 2020; Şahin ve diğerleri, 2022; Serçemeli ve Kurnaz, 2020; Seyhan, 2021; Tekedere ve diğerleri, 2022; Yolcu, 2020; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) benzer bulgulara ulaşılmıştır.

Zorunlu uzaktan öğretimin dezavantajlarına ilişkin sorunların yer aldığı ilk ve en önemli tema *öğrenme ortamı ile ilgili sorunlardır*. Bu tema altındaki temel vurgulardan biri, ezbere öğrenmenin olması, öğrenmenin zor olması, öğrenme eksikliklerin yaşanması nedeniyle sürecin verimsiz ve yüz yüze eğitim kadar etkili olmamasıdır. Yapılan çalışmalarda da eğitimin kalitesinin ve veriminin azalması (Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020; Han ve Demirbilek, 2021; Kaya ve Akın Işık, 2021; Şahin ve diğerleri, 2022), öğrenmenin kalıcı olmaması (Er Türküresin, 2020), öğrenme güçlüğünün yaşanması (Seyhan, 2021) bulgularına ulaşılmıştır. Aile/ev ortamının öğrenmeye uygun olmaması bir diğer önemli vurgudur. Bunun temel nedenleri, kardeş sayısına bağlı olarak bilgisayar ve tablet gibi donanımlara erişimde sorunlar yaşanması, İnternet bağlantısının olmaması ya da olsa bile kota ve bant genişliği sorunlarının yaşanması, evde düzenli ve sağlıklı bir çalışma ortamının olmaması, gürültü olması, ders çalışmak için yeterli oda olmaması, ders dışı çeşitli görev/iş yapılmak zorunda kalınması şeklinde sıralanabilir. Ev ortamının öğrenme ortamına uygun olmaması yapılan diğer çalışmalarla (Han ve Demirbilek, 2021; Seyhan, 2021; Teke Lloyd ve diğerleri, 2022; Tekedere ve diğerleri, 2022; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) paralellik göstermektedir. Öğrenme ortamının dezavantajlarıyla ilgili olarak öne çıkan bir diğer faktör öğretim elemanlarından kaynaklanan sorunlardır. Öğrenciler bunun nedenlerini, öğretim elemanlarının yeterli özeni göstermemesi, sunuları doğrudan okuyup bilgiyi aktarmaları, gerekli teknik becerilere sahip olmamaları, kaliteli ekipmanlara (mikrofon ve kamera) sahip olmamaları şeklinde sıralamışlardır. Öğretim elemanlarının plansız olarak ders işlemeleri (Zan ve Zan, 2020),

öğretim elemanlarının süreçte gösterdikleri performanstan memnun olmama (Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) bulguları çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Öğrenme ortamından kaynaklanan bir diğer önemli sorun ise motivasyon eksikliğidir. Motivasyon eksikliğinin nedenleri, dikkat dağınıklığı, odaklanma sorunları, uzaktan öğrenmenin ilgi çekici olmaması, sıkıcı olması, verimsiz olması, eğlenceli olmaması, materyallerin yetersiz olması, öğrenmenin zor olması şeklinde özetlenebilir. Araştırmanın bu bulgusu, yapılan çalışmalardaki motivasyon kaybının olması (Özdoğan ve Berkant, 2020; Sekreter ve diğerleri, 2021; Teke Lloyd ve diğerleri, 2022; Tekedere ve diğerleri, 2022); konsantrasyon, dikkat ve odaklanma sorunlarının olması (Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020; Kaya ve Akın Işık, 2021; Şahin ve diğerleri, 2022; Tekedere ve diğerleri, 2022; Yolcu, 2020; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021; Zan ve Zan, 2020) ve materyal eksikliğinin olması (Seyhan, 2021; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) bulgularını desteklemektedir.

Zorunlu uzaktan öğretimin dezavantajlarına ilişkin sorunların yer aldığı ikinci en önemli tema *öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliği*dir. Bu tema altında öne çıkan temel vurgulardan biri, teknik beceriye sahip olmama, yüz-yüze eğitime alışkın olma, ders takibinde sorunlar yaşama, kendini değersiz hissetmeye bağlı olarak yaşanan sürece adapte olamama sorunudur. Bu bulgu, benzer çalışmalarda psikolojik/duygusal etkiler olarak sınıflandırılan yalnızlık, kaygı, stres, üzüntü, duygusal bağ kuramamaya bağlı uyum/adaptasyon sorunlarının yaşandığı bulgularını (Sekreter ve diğerleri, 2021; Teke Lloyd ve diğerleri, 2022; Tekedere ve diğerleri, 2022) desteklemektedir. Bir diğer önemli sorun ev ortamının rahatlığıdır. Ev ortamının rahatlığına bağlı olarak, “Dersler nasıl olsa kayıt ediliyor sonra izlerim” algısı, uyku problemleri, ev ortamının rahatlığına aldanma, ev ortamında ders havasına girememe, canlı derslerde uyuklama, öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliklerine neden olabilmektedir. Buna bağlı zamanı yönetememe sorunları da yaşanmaktadır (Teke Lloyd ve diğerleri, 2022). Öz-düzenleme ve öz-kontrol eksikliğine neden olan bir diğer faktör ise disiplinsizlik/denetimsizliktir. Yüz-yüze sınıf ortamındaki gibi bir disiplin olmaması, düzensizlik, sorumluluk almama, canlı derslere zamanında girmeme, düzenli çalışmama, yeterli denetimin olmaması, sistemi ciddiye almama buna neden olabilmektedir. Bu bulgu yapılan diğer çalışmalarda bulunan öğrenme disiplinine sahip olmama, öz disipline sahip olmama ve disipline olamama bulguları (Atılğan ve diğerleri, 2021; Er Türküresin, 2020; Koç, 2021; Zan ve Zan, 2020) ile tutarlıdır.

Zorunlu uzaktan öğretimin dezavantajlarına ilişkin sorunların yer aldığı üçüncü en önemli tema *iletişim/etkileşim problemleri*dir. Bu tema altındaki ilk faktör, öğretim elemanları ve öğrenciler arasında iletişim eksikliğidir. Bu

soruna, öğretim elemanları ile iletişim kurulamaması, soru sorulamaması, göz teması kurulamaması, iletişimin monolog olması neden olabilmektedir. Bir diğer önemli faktör, öğrenciler arasında iletişim/etkileşim eksikliğidir. Sosyalleşme eksikliği, iş birliğinin olmaması, akran öğrenmesinin olmaması (Yolcu, 2020), eşzamanlı/senkron derslerin etkileşimli olmaması, öğrencilerin pasif alıcı konumunda olması, derslerin öğretmen merkezli olması, derse aktif katılımın sağlanamaması bunda etken olabilmektedir. İletişim/etkileşim problemlerine neden olan son faktör, geribildirim eksikliğidir. Yapılan çalışmalara ve ödevlere zamanında geri bildirim alınamaması, soru-cevap etkinliklerinin yetersiz olması, sorulan sorulara cevap alınamaması geribildirim eksikliğine neden olabilmektedir. Bu bulgular alan yazındaki interaktif eşzamanlı/senkron ders uygulamalarının olmaması (Kaya ve Akın Işık, 2021), eğitici ile iletişim kopukluğu ve göz temasının kurulamamasına bağlı iletişim eksikliği (Bertiz ve diğerleri, 2022; Han ve Demirbilek, 2021; Kaya ve Akın Işık, 2021; Koç, 2021; Özdoğan ve Berkant, 2020; Şahin ve diğerleri, 2022; Sekreter ve diğerleri, 2021; Serçemeli ve Kurnaz, 2020; Talan, 2021; Teke Lloyd ve diğerleri, 2022; Tekedere ve diğerleri, 2022; Yolcu, 2020; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021), etkileşim eksikliği (Er Türküresin, 2020; Özdoğan ve Berkant, 2020; Tekedere ve diğerleri, 2022; Yolcu, 2020) bulgularını desteklemektedir. İletişim/etkileşim eksikliğine bağlı olarak öğrencilerin sosyalleşmesi engellenmekte (Atılğan ve diğerleri, 2021; Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020; Özdoğan ve Berkant, 2020; Sekreter ve diğerleri, 2021; Serçemeli ve Kurnaz, 2020; Talan, 2021; Yolcu, 2020) ve öğrenciler akran öğrenmesinden mahrum kalabilmektedir (Yolcu, 2020). Bu sorunlar, bu ve önceki temalarda bahsedilen sorunlarla birleştiğinde de öğrencilerin canlı derslere katılımları düşebilmektedir (Bertiz ve diğerleri, 2022; Sekreter ve diğerleri, 2021; Tekedere ve diğerleri, 2022).

Yukarıda bahsedilen üç tema dışında, zorunlu uzaktan öğretimin dezavantajlarına ilişkin sorunlarla ilgili önem derecesi %1'in altında kalmış olsa da dört tema daha elde edilmiştir. Bunlar, *Sağlıkla ilgili sorunlar*, *Ölçme-Değerlendirme sorunları*, *Branş/bölüm farklılıkları*, *Fırsat eşitsizliği* temalarıdır. *Sağlıkla ilgili sorunlar*, mental yorgunluk ve psikolojik olarak yıpranma gibi bilişsel/duyuşsal sorunlardan ve hareketsizlik, ekran sürelerinin uzun olması, görme problemleri, sırt ve boyun ağrıları gibi fiziksel sorunlardan oluşmaktadır. Bu bulgu, yapılan çalışmalardaki süreçte sırt ve bel ağrılarının yaşandığı, göz hastalıklarının görülebildiği (Koç, 2021; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) bulgularını desteklemektedir.

Ölçme-değerlendirme sorunları, adaletsizlik ve sınav güvenliğinin olmaması faktöründen etkilenmektedir. Kopya çekilmesi, haksız puan alınması, derslerin rahat geçilmesi ve adaletsiz notlandırma sistemi buna neden

olabilmektedir. Bu bulgu, adil ve eşit değerlendirmenin olmaması, kopya çekilmesi ve ev ortamının ölçme-değerlendirmeye uygun olmaması (Bertiz ve diğerleri, 2022; Er Türküresin, 2020; Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020; Han ve Demirbilek, 2021; Sekreter ve diğerleri, 2021; Zan ve Zan, 2020); ödevlerin fazlalığı, artan ödev yükü ve bilişsel yükün fazla olması (Atılgan ve diğerleri, 2021; Şahin ve diğerleri, 2022; Teke Lloyd ve diğerleri, 2022; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) bulguları ile paralellik göstermektedir. Bir diğer önemli faktör ise bağlantıyı kopmasına bağlı olarak sınavlarda süre kaybı yaşanmasına neden olan altyapı sorunlarıdır.

Branş/bölüm farklılıkları sorunlarında ise uygulamalı derslerinin yapılamaması, branşlara özgü uygulamalı derslerin yapılamaması ve uygulanmayan davranışların/bilgilerin unutulması vurguları ön plana çıkmaktadır. Bu bulgu alan yazındaki sistemin uygulamalı dersler için uygun olmaması (Han ve Demirbilek, 2021; Kaya ve Akın Işık, 2021; Sekreter ve diğerleri, 2021; Yolcu, 2020; Yurdakal ve Susar Kırmızı, 2021) bulgusunu desteklemektedir. Uygulamalı derslerin yapılamamasına bağlı olarak öne çıkan bir diğer önemli vurgu ise stajların yapılamaması, mesleğini icra edememe algısı, mesleği ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadan mezun olmaya bağlı “diplomalı cahiller” olarak yetişme algısına bağlı olarak ortaya çıkan mesleki yetersizlik algısıdır. Mesleki yetersizlik algısı yapılan birçok araştırma (Kaya ve Akın Işık, 2021; Sekreter ve diğerleri, 2021; Yolcu, 2020) bulgusunu desteklemektedir.

Son tema *fırsat eşitsizliği*dir. Bu tema altında genellikle ekonomik, sistemsel ve altyapı ile ilgili sorunlar yer almaktadır. Bu sorunlar: sistem, donanım ve İnternet ile ilgili sorunlar; altyapı sorunları; internet erişimine sahip olmama ya da kota sorunlarına ve bant genişliğine bağlı sınırlı internet erişimine sahip olma; canlı derslere erişim sorunları; derslere zamanında girilememesi; canlı derslerde donma yaşanması; izlenen videoların donması; gerekli donanımların (bilgisayar, mikrofon, kulaklık, kamera vb.) eksikliği olarak sıralanabilir. Bu bulgu, İnternet bağlantısına sahip olmama ya da kota sorunu yaşama; alt yapı sorunlarının olması ve karşılaşılan problemlerin anında çözülememesi; bilgisayar ve tablet gibi teknolojik araçlara erişimde sorunlar olması (Bertiz ve diğerleri, 2022; Er Türküresin, 2020; Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020; Han ve Demirbilek, 2021; Kaya ve Akın Işık, 2021; Koç, 2021; Sekreter ve diğerleri, 2021; Talan, 2021; Tekedere ve diğerleri, 2022) bulgularını desteklemektedir.

Her ne kadar bu çalışmada *Sağlıkla ilgili sorunlar, Ölçme-Değerlendirme sorunları, Branş/bölüm farklılıkları, Fırsat eşitsizliği* temalarına ilişkin olarak sorunlar tespit edilmiş olsa da bu temalar altında yer alan sorunlar, önem

derecesine göre %1'in altındadır ve araştırmanın yapıldığı üniversite bağlamına özgü olarak yok denecek kadar azdır. Üniversite Araştırmaları Laboratuvarı (2020) tarafından 2020 yapılan Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması (TÜMA 2020) verilerine göre, araştırmanın yürütüldüğü üniversite, öğrenci memnuniyeti açısından devlet üniversiteleri arasında ilk 10'da yer almıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Zorunlu uzaktan öğretim süreci, üniversite öğrencileri tarafından %84 oranında dezavantajlı bir sistem, %16 oranında ise avantajlı bir sistem olarak görülmektedir. Pandemi döneminde eğitimin kesintisiz devam etmesini sağlayan, güvenli ve rahat bir öğrenme ortamı sunan zorunlu uzaktan öğretimin aynı zamanda fırsat eşitsizliğine neden olduğu ifade edilebilir. Araştırmanın başlığında da belirtildiği gibi aslında zorunlu uzaktan öğretim sürecinde madalyonun iki yüzü var. Gelir düzeyi yüksek olan, yani kendi çalışma odasına, bilgisayar ve tablet gibi donanımlara, İnternet bağlantısına, yaşadıkları semt itibarıyla fiber İnternet bağlantısına ve benzeri imkanlara sahip olan ve herhangi bir işte çalışmak zorunda olmayan öğrenciler tarafından zorunlu uzaktan öğretim süreci avantajlı olarak görülmektedir. Ters durumdaki öğrencilerde ise bu sürecin dezavantajlı olduğu görüşü daha baskındır. Bu durum Pareto ilkesinin 80/20 kuralı ile açıklanabilir. Daha açık ifade edilirse, gelir düzeyi yüksek olan %20'lik öğrenci grubunun zorunlu uzaktan öğretim sürecinden % 80 oranında memnun oldukları ve sistemden o oranda yararlandıkları; %80'lik öğrenci grubunun ise süreçten %20 oranında memnun oldukları ve sistemde o oranda yararlandıkları ifade edilebilir.

COVID-19 dönemi atlatılsa bile, insanların doğaya müdahalesi ile ormanlarının yok edilmesi ve buzulların erimesine bağlı olarak yeni tip salgınların görülebileceği uyarıları yapılmaktadır (Snowden, 2019). Bu tip salgınlara daha şimdiden hazırlıklı olabilmek ve en az kayıpla bu süreçlere atlabilmek, mevcut uzaktan eğitim sistemlerinin daha iyi hale getirebilmek için, politika yapıcılara, öğretim elemanlarına, öğrencilere ve araştırmacılara yönelik aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

5.1 Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler

Pandemi dönemlerine hazırlıklı olabilmek amacıyla kısa ve uzun vadeli *acil durum planlarının* hazırlanması önerilmektedir. Kısa vadede, üniversite alt yapısının ve teknik sorunların giderilmesi, öğretim elemanlarının teknopedagojik alan bilgilerini arttırmak ve uzaktan eğitimde kullanılan sistemlerle ilgili bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla e-Eğitmen sertifika programlarının düzenlenmesi ve bu programlara öğretim elemanlarının

katılımın özendirilmesi önerilmektedir. Öğrencilere öz-denetim, öz-kontrol, zaman yönetimi gibi becerilerinin kazandırılabilmesi için öğretim elemanlarının dersler açmasının teşvik edilmesi ve açılacak olan bu derslerin tüm öğrencilerin seçebileceği ortak seçmeli ders havuzunda bulundurulması önerilmektedir. Uzaktan eğitimde ölçme-değerlendirme sürecinin güvenliğini sağlamaya yönelik projeler yapılması teşvik edilebilir. Uzun vadede öğrencilerin bilgisayar ve tablet gibi donanımlara sahip olmasını sağlayacak planlamalar yapılması; GSM şirketleri ile acil durumlarda tüm öğrencilerin İnternet erişiminin sağlanmasına ve bu bağlantıda kota sorunun yaşanmamasına yönelik çözümler getirilmesi önerilmektedir.

5.2 Öğretim Elemanlarına İlişkin Öneriler

Öğretim elemanlarına, üniversite genelinde açılacak olan e-Eğitmen sertifika programları gibi eğitimleri takip etmeleri ve bunlara katılmaları önerilmektedir. Uzaktan eğitimin günümüz yüz yüze eğitimini destekleyecek şekilde kullanımına yönelik hibrit (blended) öğrenme, ters yüz (flipped) öğrenme gibi modelleri derslerinde kullanmaları önerilmektedir. Öğretim elemanları ders süresini ve ders materyallerini uzaktan eğitim felsefesine uygun olarak yeniden gözden geçirmelidir. Öğretim elemanlarının, öğrencilere öz-denetim, öz-kontrol, zaman yönetimi gibi becerilerinin kazandırılabilmesine yönelik seçmeli dersler açması ve bu derslerin tüm öğrencilerin seçebileceği ortak seçmeli ders havuzunda yer alacak şekilde açmaları önerilmektedir.

Öğrencilerin sosyalleşebilmesi için onlar arasındaki etkileşim artırılmalıdır. Öğrenciler arasındaki etkileşimin arttırılabilmesi için öğretim elemanlarının *sanal topluluklar* oluşturması önerilmektedir. Oluşturulacak olan bu topluluklar sayesinde, öğrencilerin yalnızlık duygusu azaltılabilir ve akran öğrenmesi desteklenebilir. Ayrıca, eşzamanlı/senkron derslerde aktif öğrenme yöntem ve tekniklerinden yararlanılabilir, öğrencilerin kendilerini sözel ve görsel olarak ifade edebileceği olanaklar sunulabilir ve böylelikle öğrencilerin derse aktif katılımı sağlanabilir. Öğrencilerin duyuşsal olarak desteklenebilmesi ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanabilmesine yönelik olarak, öğrencilerle birlikte ders dışı sohbet etkinlikleri düzenlenebilir.

İletişim, etkileşim, ölçme-değerlendirme, motivasyon ve derse katılım ile ilgili problemlerin çözümüne yönelik olarak, öğretim elemanları farklı Web 2.0 araçlarını derslerinde kullanabilir. Bir başka ifade ile öğrencilerin derse aktif katılımını sağlamak, iletişim ve etkileşimlerini arttırmak, motivasyonlarını arttırmak ve ölçme-değerlendirmede kullanılabilecek dijital ürün dosyaları oluşturmak amacıyla Web 2.0 araçlarından yararlanabilirler. Bu araçlar sayesinde öğrenciler istediği yer ve zamanda esnek olarak

çalışabilirler, öğrenme sürecine farklı duyuları ile katılabilirler, işbirliği ile çalışabilirler. Bu sayede, öğrencilerin motivasyonları artırılabilir, zevkli ve keyifli bir öğrenme ortamı oluşturulabilir.

5.3 Öğrencilere İlişkin Öneriler

Uzaktan eğitimde başarılı olabilmek için, öz-denetim, öz-düzenleme, zaman yönetimi, bireysel çalışma, sorumluluk alma gibi becerilere sahip olmak önemlidir. Üniversite öğrencilerine seçmeli dersleri seçerken daha bilinçli davranmaları, bahsedilen becerileri kazandırabilecek dersleri seçmeye özen göstermeleri önerilmektedir.

5.4 Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye bağlamı içinde üniversite öğrencilerinin görüşleri ve deneyimleri doğrultusunda zorunlu uzaktan öğretim sürecinin avantajları ve dezavantajlarının ortaya çıkarılması amaçlandığı için, ülkemize özgü büyük resmi daha net görebilmek adına tartışma bölümünde bilinçli olarak sadece ülkemizde yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, Türkiye bağlamında bu sürecin avantajları ve dezavantajlarının dünya geneli ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi alana katkı sağlayacağı için önerilmektedir.

Kaynakça

- Akdemir, A. B., & Kılıç, A. (2020). Yükseköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitim uygulamalarına bakışının belirlenmesi. *Milli Eğitim*, 49(1), 685–712. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.783344>
- Altınpulluk, H. (2021). Türkiye'deki öğretim üyelerinin covid-19 küresel salgın sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1), 53–89. <http://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/download/article-file/1515852>
- Altuntaş Yılmaz, N. (2020). Yükseköğretim kurumlarında covid-19 pandemisi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim durumu hakkında öğrencilerin tutumlarının araştırılması: Fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1–20.
- Aslan Altan, B., & Karalar, H. (2022). Acil uzaktan öğretimde ölçme ve değerlendirme etkinlikleri: Öğretmen adaylarının sesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 259–275. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.943824>
- Atılgan, B., Tarı, O. E., Özdemir, B. N., Aktar, İ., Güneş, M., Baran, E. B., Genç, B., Köksal, M. K., & Sayek, İ. (2021). Tıp fakültesi öğrencilerinin gözünden acil uzaktan öğretim sürecinin değerlendirilmesi. *STED / Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(6), 396–406. <https://doi.org/10.17942/sted.837551>
- Bay, B., Karataş, F., & Üstün, B. (2021). Yabancı dil hazırlık sınıfı öğrencileri perspektifinden pandemi sürecinde uzaktan eğitim: Fenomenolojik bir çalışma. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 9(1), 184–203. <https://doi.org/10.37583/diyalog.958496>
- Bertiz, Y., Kırmacı, Ö., & Aslan, B. (2022). Acil durum uzaktan öğretim sürecinde bir üniversite profili. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(1), 620–635. <https://doi.org/10.24315/tred.1073817>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 3(2), 85–124.
- Cabı, E., & Ersoy, H. (2022). Covid-19 küresel salgını sürecinde uzaktan öğretimde kullanılan teknolojiler ve öğretim elemanlarının görüşlerinin incelenmesi: Başkent Üniversitesi örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/ Journal of Higher Education and Science*, 12(1), 168–179. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1004372>
- Clark, J. T. (2020). Distance education. In *Clinical Engineering Handbook* (2nd ed., pp. 410–415). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-813467-2.00063-8>
- Demirağ, S., & Akbaba Altun, S. (2022). Eğitim fakültesinde görevli akademisyenlerin Covid-19 pandemi sürecine ilişkin görüşleri: Türkiye örne-

- ğ. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 12(1), 201–212. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1021647>
- Er Türküresin, H. (2020). COVID-19 pandemi döneminde yürütülen uzaktan eğitim uygulamalarının öğretmen adaylarının görüşleri bağlamında incelenmesi. *Milli Eğitim*, 49(1), 597–618. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787509>
- Erzen, E., & Ceylan, M. (2020). COVID-19 salgını ve uzaktan eğitim: Uygulamadaki sorunlar. *Ekev Akademi Dergisi/AkademiDergisi*, 24(84), 229–248.
- Genç, M. F., & Gümrükçüoğlu, S. (2020). Koronavirüs (Covid-19) sürecinde ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitime bakışları. *Journal of Turkish Studies*, 15(4), 403–422. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43798>
- Han, F., & Demirbilek, N. (2021). Üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgını süresince yürütülen zorunlu uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(44), 182–203. <https://doi.org/10.35826/ijoess.2897>
- İşman, A. (2011). *Uzaktan eğitim*. Pegem Akademi.
- Karakoç, B. (2021). Olgubilim araştırması. In S. Şen & İ. Yıldırım (Eds.), *Eğitimde araştırma yöntemleri* (2nd ed., pp. 263–280). Nobel Yayın Dağıtım.
- Karalar, H., & Sidekli, S. (2021). Examining primary school teachers' attitudes towards distance education in the COVID-19 period. *European Journal of Educational Sciences*, 8(3), 1–12. <https://doi.org/10.19044/ejes.v8no3a1>
- Kaya, Y., & Akın Işık, R. (2021). Covid-19 pandemisi'nin ilk döneminde uygulanan zorunlu uzaktan eğitim sisteminin hemşirelik eğitimine katkısı ve zorlukları: Nitel bir çalışma. *Journal of Education and Research in Nursing*, 18(1), 76–84. <https://doi.org/10.5152/jern.2021.67365>
- Koç, E. S. (2021). Nasıl bir uzaktan eğitim? 1 yılın sonunda yapılan çalışmaların değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 13–26.
- Kurtdaş, E. M. (2021). Dijital çağda uzaktan eğitim: Umutlar, hayaller ve gerçekler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 2347–2378. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1006089>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd ed.). Sage.
- Moore, M., & Kearsley, G. (2012). *Distance education: a system view of online learning* (3rd ed.). Wadsworth.
- Muilenburg, L., & Berge, Z. L. (2001). Barriers to distance education: A factor-analytic study. *International Journal of Phytoremediation*, 21(1), 7–22. <https://doi.org/10.1080/08923640109527081>
- Özalkan, G. Ş. (2021). Uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme: Pandemi sürecinde sosyal bilimler eğitimini yeniden düşünmek. *International Jour-*

- nal of Economics Administrative and Social Sciences*, 4, 18–26. <http://ijeass.gedik.edu.tr/tr/pub/issue/60097/872100>
- Özdoğan, A. Ç., & Berkant, H. G. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13–43. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.788118>
- Özgöl, M., Sarıkaya, I., & Öztürk, M. (2017). Örgün eğitimde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğrenci ve öğretim elemanı değerlendirmeleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 7(2), 294. <https://doi.org/10.5961/jhes.2017.208>
- Şahin, Z., Abbak, Y., Taştan Aslaner, İ., & Altunsaban Yerlikaya, C. (2022). Covid-19 pandemisi sürecinde lisansüstü öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 55, 129–152. <https://doi.org/10.15285/maruabd.1010258>
- Şeker, S. E. (2014). Delfi metodu (Delphi method). *YBS Ansiklopedi*, 1(4), 7–9. <http://ybsansiklopedi.com/wp-content/uploads/2014/11/4dm.pdf>
- Sekreter, M. S., İpekçi Çetin, E., & Kaya Samut, P. (2021). Covid 19 pandemisi ile başlayan acil uzaktan eğitim sürecinin öğretim elemanları perspektifinden değerlendirilmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 11(3), 444–455. <https://doi.org/10.5961/jhes.2021.464>
- Şen Ersoy, N. (2022). Eşzamanlı ya da eşzamansız öğrenme: Covid-19 sürecindeki tercihler ve karşılaşılan güçlükler. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 79–102. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1071552>
- Serçemeli, M., & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40–53.
- Seyhan, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim deneyimleri ve görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(3), 65–93. <https://doi.org/10.51948/auad.910385>
- Simonson, M., Smaldino, S., & Zvacek, S. (2015). *Teaching and learning at a distance* (6th ed.). Information Age Publishing.
- Snowden, F. M. (2019). *Epidemics and society: From the black death to the present*. Yale University Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.2307/j.ctvqc6gg5>
- Talan, T. (2021). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin memnuniyet algıları üzerine bir araştırma. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(34), 537–558. <https://doi.org/10.35675/befdergi.655628>

- Teke Lloyd, A., Türk, U., & Bengü, E. (2022). COVID-19 uzaktan eğitim sürecinde öne çıkan faktörler: Bir devlet üniversitesi örneği. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(3), 1619–1633. <https://doi.org/10.24315/tred.1015999>
- Tekedere, H., Şahin, S., & Göker, H. (2022). Covid-19 sürecinde yükseköğretimde çevrim içi uzaktan eğitim öğrenci deneyimlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 123–166.
- Türkmen, İ., Sardoğan, B., & Sözen, İ. (2021). COVID-19 sürecinde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim memnuniyetini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 854–875. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.834458>
- Tüzün, E., & Yörük Toraman, N. (2021). Pandemi döneminde uzaktan eğitim memnuniyetini etkileyen faktörler. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 822–845. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.780189>
- Üniversite Araştırmaları Laboratuvarı. (2020). *TÜMA/Türkiye üniversite memnuniyet araştırması*. https://www.uniar.net/_files/ugd/779fe1_673141f15a3c480d9a3266a0c4cb1067.pdf
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan eğitim*. Nobel Yayın Dağıtım.
- WHO. (2020). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 -11 March 2020*. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>
- Yavuz, M., Kayalı, B., Balat, Ş., & Karaman, S. (2020). Salgın sürecinde Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının acil uzaktan öğretim uygulamalarının incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 129–154. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.784822>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6th ed.). Seçkin Yayıncılık.
- YÖK. (2020). *Üniversitelerde uygulanacak uzaktan eğitime ilişkin 18 Mart 2020 tarihli basın açıklaması*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>
- Yolcu, H. H. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinde sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(4), 237–250.
- Yolsal, H., & Yorulmaz, Ö. (2022). Covid-19 pandemisinin yükseköğretim öğrencilerinin performansı üzerine etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 441–472. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2022.019>
- Yurdakal, İ. H., & Susar Kırmızı, F. (2021). COVID-19 salgını sürecinde gerçekleştirilen acil uzaktan eğitime ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri.

Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, 11(2), 290–302. <https://doi.org/10.5961/jhes.2021.449>

Zan, N., & Zan, B. U. (2020). Koronavirüs ile acil durumda eğitim: Türkiye'nin farklı bölgelerinden uzaktan eğitim sistemine dahil olan Edebiyat Fakültesi öğrencilerine genel bakış. *Turkish Studies*, 15(4), 1367–1394. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44365>